

Posudek vedoucího bakalářské práce: Radka Prokopová, Hledání karnevalu v raně novověkých Čechách, Praha, FHS UK LS 2007

Pro svou bakalářskou práci si Radka Prokopová vybrala téma, kterému se moderní česká historiografie doposud obšírněji nevěnovala a které je stále doménou etnografie a folkloristiky. Jedním ze zadání bylo ostatně právě zjistit, proč je v českém dějepisectví raného novověku – ve srovnání s dějepisectvím západoevropským – karneval tak mizivě zastoupen, zjednodušeně řečeno zda je příčinou nedostatek badatelské pozornosti, nebo zda tato slavnost byla v českých zemích méně rozšířená, měla jinou podobu, případně jiný význam.

V pracích Natalie Zemon Davisové, Petera Burkeho nebo Emmanuela Le Roy Ladurieho zaujímají karneval a karnevalové rituály v rámci lidové kultury centrální místo mimojiné proto, že v jejich průběhu docházelo k artikulaci a kritice společenského uspořádání, jichž byly účastny i nižší sociální vrstvy. Autorka se proto v první kapitole pokusila na základě sekundární literatury v hrubých rysech postihnout, jak k „lidové kultuře“ přistupovalo dějepisectví od počátku 19. století. Opřena zejména o Burkeho monografii představila charakteristiky lidové kultury a zabývala se jejím vztahem k předpokládanému druhému kulturnímu pólu, kultuře „elitní“, „vysoké“, „dominantní“, s tím, že poukázala na problematičnost takovéto dichotomie. Právě karneval měl v dočasném a symbolickém překonávání hranic sociálních skupin (a tedy v jejich utužování?) klíčové postavení.

Vycházejíc ze sekundární literatury se Prokopová v druhé kapitole zastavuje u pramenů pro výzkum předmoderní lidové kultury a zdůrazňuje především jejich zprostředkovanost - skutečnost, že pocházely většinou z pera příslušníků jiných vzdělanostních vrstev, než byl samotný „lid“. V této souvislosti pisatelka zmiňuje podobně nepřímý přístup, který mají ke zkoumaným kulturám etnologové, neopomínjí však principiální nemožnost historikova kontaktu s objektem studia (s. 27). Samostatná podkapitola je věnována zdrojům bakalářské práce, v drtivé většině knihám a článkům Čeňka Zírta, který je přes své (již ve své době ne zcela úspěšné) kulturněhistorické ambice pokládán především za jednoho ze zakladatelů českého národopisu. S tímto zdrojem a jeho omezeními, které významně determinují interpretaci, se autorka vyrovnává v průběhu celé práce. Je si v zásadě vědoma ambivaletního postavení Zírtových textů – na jedné straně obsahují citace z písemných pramenů 16.-18. století, které však většinou nelze lokalizovat a ani určit jejich spolehlivost (zde je Zírt „zprostředkovatelem zprostředkovatelů“), na druhé straně obsahují jeho články záznamy vlastních a cizích pozorování masopustních zvyků z 19. století (zde je zčásti sám „zprostředkovatelem“) – plně se tu projevuje problematika nepřímého přístupu k lidové kultuře, kterou by bylo dobré vztáhnout

k příslušným úvahám Burkeho. Největší problém tkví v tom, že pozici původce zdrojů vzhledem k předpokládanému karnevalovému dění (sociální realitě), ale ani k primárním textům nelze jednoznačně určit. Dohledávání archivních materiálů, z nichž Zíbrt čerpal, by přitom představovalo sice záslužnou, ale mravenčí práci bez záruky úspěchu. I vzhledem k absenci moderní historické literatury k masopustu nemá autorka příliš záchytných bodů ke kritickému posouzení textů, z nichž vychází, a tak jí nezbyvá „než se na ně spolehnout“ (s. 55). To, že vycházela především ze Zíbrtových národopisných studií, limituje Prokopové záběr také v tom, že se soustřeďuje na karneval lidový (a nikoliv například šlechtický) a že nebere v úvahu prameny literární či pololiterární, jak se k tomu ještě vrátím.

Ve třetí kapitole se autorka na základě literatury pokouší charakterizovat masopust v západní a jižní Evropě, aby tímto modelem či zjištěnými typickými rysy poté poměřila český materiál. Mimo jiné zdůrazňuje nadměrnou konzumaci jídla a nápojů během karnevalu, rys příznačný pro raněnovověké lidové slavnosti obecně, který – z pohledu moderního racionalismu – stojí poněkud v protikladu k charakteristice těchto společností jako společností nedostatku. Coby typické zmiňuje Prokopová dále (ritualizované) souboje a soutěže, atmosféru sexuální uvolněnosti a v neposlední řadě „svět vzhůru nohama“, tedy narušení, resp. převrácení společenské hierarchie, které bylo při masopustu inscenováno. Interpretace takového „uvolnění“, které pisatelka následně přehledně předestírá, sahají zjednodušeně od kanalizace a jakéhosi „zneškodnění“ sociálních konfliktů na jedné až k jejich zmíněnému vyslovení a vyostření na druhé straně. S tím se pojí i odkaz na jiné svátky a společenské skupiny, které byly jejich nositeli, jako svátky bláznů nebo šarivari (s. 45-47).

Když autorka ve čtvrté kapitole prochází „Zíbrtova svědectví“ o masopustu v českých zemích od 15. do 19. století, shledává podobné rysy těchto slavností především v nestřídmé konzumaci; naopak sexuální (falickou) symboliku a zdůrazňování plodnosti a mládí poněkud postrádá. Za podstatnější však považují zdánlivě drobné postřehy, poukazující na společenské a společensko-kritické souvislosti karnevalových oslav: v roce 1477 tak při nich měl Vladislav Jagellonský tancovat s „Chlupatí kramářku“ (s. 57), Jan Hus nás zpravuje (ovšemže v Zíbrtově zprostředkování) o volbě falešného biskupa a zesměšnění mešní ceremonie (s. 60), z maškar by uniknout neměla ani postava „baby“ či „Bakchovy ženy“, za něž se většinou převlékal muž (s. 65-66; nabízí se otázka, proč právě za ně). Je třeba se rovněž ptát, kde a v čem má své kořeny moravský zvyk, kdy obecní výbor (zřejmě v 19. století) předváděl na určitý čas vládu „výboru mladíků“, který paralelně napodoboval funkce venkovské samosprávy, vykonával spravedlnost a přijímal mladíky mezi chasu (s. 68) – autorka ostatně správně soudí, že podobně jako v západní Evropě se jedná o parodii raněnovověkých soudních praktik (s. 69).

V závěru své práce se Prokopová snaží odpovědět na otázku, proč se masopust v raněnovověkých Čechách může někdy jevit jako „nevinná kratochvíle“ (s. 73) – podle ní spočívá příčina v zájmu folkloristů, soustředěném na detail a opomíjejícím sociální souvislosti (jistěže i český národopis konce 19. a začátku 20. století měl svou společenskou relevanci a funkci, usiloval však, jak autorka píše

sama v úvodu, především o obhájení a potvrzení národní existence). Další postřeh Prokopové by zasluhoval rozvedení – autoři jako Davisová, Muir nebo Burke pro výklad sociálního významu karnevalu v nemalé míře využívali dobovou pamfletickou literaturu, která byla sama součástí karnevalového dění a karnevalovou kritiku společenských nedostatků tak přenášela i do doby mimo masopust. Tato literatura podle autorky „sociálně kritický rozměr masopustu odhalovala a akcentovala. Je možné, že očitý svědek by si tohoto rozměru masopustních slavností vůbec nevšiml“ (s. 73). Tím se dostáváme ke čtení sociálních praktik jejich účastníky (či diváky) s různým kulturním či vzdělanostním zázemím, problematice, kterou mimo jiné nastolilo i historicko-antropologické bádání.

Pokud by Prokopová detailněji analyzovala prameny moderního historiografického studia karnevalu v západní Evropě, možná by zjistila, že část z nich je fikčního charakteru (např. statuta různých karnevalových bratrstev) a že jejich poměr k sociální realitě je přinejmenším komplikovaný. Podobná „pololidová“ literatura se však dochovala i z českých zemí – stačí připomenout různé parodické texty z 15. a 16. století (Frantova práva, Kšaft vepřka Korokota, Vláu žen, Pec na baby a jiné*), které vydal Jaroslav Kolár, ale i autorkou citovaného Vavřince Leandra Rvačovského z Rvačova (o pohusovské kazatelské kritice karnevalu ani nemluvě). Propojit tuto literaturu v ideálním případě se Zíbrtovými prameny ze „sociální praxe“ však přesahuje rámec bakalářské práce. Prokopová její zadání zcela splnila nejen tím, že doložila samotné slavení masopustu v raněnovověkých Čechách, ale že zachytila – byť zlomkově – jeho společenský či společensko-kritický rozměr (překračování sociálních hranic, parodie sociálních institucí - soudu). Ve svých závěrech a interpretacích je autorka možná příliš skromná, k tomu ji ale jistě nabádá i ne příliš spolehlivá povaha jejích zdrojů. Karneval v českých zemích se tak, i když zatím jen v náznacích, jeví jako souměřitelný se svým západoevropským protějškem. (Ke kritice Zíbrta coby pramene by však bezpochyby patřilo zjistit, zda – jak se dá předpokládat – materiál sbíral pouze v jazykově českých oblastech, a jak to tedy bylo s masopustem v německojazyčných oblastech Čech.)

Autorka umí pracovat s (sekundární) literaturou, umí postihnout a kultivovaně reprodukovat podstatné informace z ní. Oceňuji rovněž jazykovou a formální stránku práce Radky Prokopové, kterou narušují pouze některé neobratné, resp. hovorové formulace („země se zapojily do renesance“, s. 9; „účast vyšších tříd, ke které docházelo...“, s. 17; „interpretace, která by seděla na všechny regionální varianty“, s. 44; „vyrušit znaky“, s. 46) či ojedinělé pravopisné chyby („byli velké rozdíly“, s. 48), ke kterým, stejně jako k nečetným překlepům, došlo nejspíš z nepozornosti.

Práce Radky Prokopové v každém případě prokázala, že všestranné zkoumání masopustu v raněnovověkých Čechách se má o co opřít a slibuje zajímavé výsledky; předložená bakalářská esej v tomto ohledu není pouze samoúčelným akademickým cvičením na závěr studia. Hodnotím ji proto jako **výbornou (1) 43 kredity**.

* Omlouvám se za případné nepřesné názvy, edice mi při psaní posudku nebyla dostupná.

Paříž, 14. března 2007

Pavel Himl